(A High Impact Factor, Quarterly, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

NAVJYOT / Vol. IX / Issue – II ISSN 2277-8063

कोविड -१९ आंतरराष्ट्रीय राजकारण व संघटनेचे बदलते स्वरूप

अक्षय विजय सपकाळे

संशोधक विध्यार्थी , राज्यशास्त्र विभाग सामाजिकशास्त्र प्रशाळा

कवियत्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

प्रस्तावना : करोणा विषाणूच्या प्रादुर्भावाचा जन्म माणसाच्या आयुष्यावर आजपर्यंतचा जागतिक इतिहासात सर्वात अधिक परिणाम झाला आहे. संपूर्ण जग सध्या या विषाणूमुळे संकटात आहे यापूर्वी ही जीका,रूबेला,मिका, यासारख्या विषाणूंच्या रूपाने मानवी जीवनसंकटात आले होते, परंतु त्या मानाने करुणा या विषाणूंचा प्रादुर्भाव खूप आवाढव्य स्वरूपात संपूर्ण जगात पसरला आहे, करुणा व्हायरस या रोगामुळे संपूर्ण जगात लाखापेक्षा अधिक रुग्णया रोगानेपीडित आहे 14. व 85 हजार पेक्षा अधिकविविध देशातील नागरिकाची मृत्यु या विषाणू मुळे झाली आहे. ही संख्या दिवसंदिवस गुणात्मक पद्धतीने वाढत आह. **Covid-19** या रोगाचासर्वात पहिला रुग्ण नोव्हेंबर महिन्यात चीनच्या वुहान प्रांतात आढळला. हा रुग्ण लक्षात आल्यानंतर डिसेंबर पर्यंत चीनने या रोगाबाबत जागतिक स्तरावर कोणतीही सूचना दिली नाही. त्यावेळी चीनने हा विषाणू संसर्गजन्य नसल्याचे सांगितले होते या विषाणूला कमकुवत समजल्यामुळे योग्य वेळी योग्य भूमिका न घेतल्यामुळे करुणा हा रोग सर्व जगात झपाट्याने पसरला याचा पहिला रुग्ण चीनमधील असला तरी ह्या रोगाचा सर्वात जास्त हानी युरोपियन देशांना झाली आहे. इटली व स्पेन यासारख्या देशात तर करुणा जागतिक केंद्रबिंदू बनला आहे.अमेरिकासारख्या महासत्ता व आर्थिक बलाढ्य असणारा देशसुद्धा या रोगामुळे हतबल दिसून येत आहे संपूर्ण जगातीलदेशांमध्ये लॉकडाऊनची परिस्थितीत निर्माण झाली आहे. यामुळे **covid-19** या रोगामुळे मानवी जीवन विस्कळीत होऊन जागतिक व आंतरराष्ट्रीय राजकारणावर होणारा प्रभाव व जागतिक संघटनांचे कार्य यांचा अभ्यास करणे आंतरराष्ट्रीय संबंधाच्या दृष्टीने आवश्यक आहे.

महत्व : **Covid-19** या रोगामुळे संपूर्ण जग प्रभावित झाले आहे **covid-19** मुळे जागतिक महासत्तांचे नव्याने उदयास होण्याचे कथन केले जात आहे. त्यामुळे **covid-19** आंतरराष्ट्रीय राजकारण व संघटना चे बदलते स्वरूप याचे अध्ययन करणे आवश्यक ठरते.

जागतिक संघटना ज्या जागतिक कल्याणाच्या भूमिकेतून स्थापन करण्यात आल्या आहे. अशाच संघटने बाबत व संघटनेच्या भूमिकेबाबत साशंकता वर्तवली जात आहे. त्यामुळे **covid-19** आंतरराष्ट्रीय राजकारण व संघटनांचे बदलते स्वरूप हे अभ्यासणे महत्त्वाचे ठरतात.

Covid-19 या रोगामुळे संपूर्ण जगात मानवी व वित्तहानी मोठ्या प्रमाणात झाली आहे त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारणात वर व जागतिक संघटना वर या बाबींचा कसा परिणाम होईल हे अभ्यासने महत्त्वाचे ठरते.

उद्देश:

1. **Covid19**रोगामुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारणात पडलेल्या प्रभावाचेअध्ययन करणे.
2. संपूर्ण जग करुणा विषाणूंमुळे त्रस्त आहे या परिस्थिती मध्ये जगाचे प्रतिनिधित्व करणारे विकसित देशांची भूमिका जाणून घेणे.
3. **Covid-19** या विषाणूमुळे झालेल्या जागतिक महामारी वर आंतरराष्ट्रीय संघटनांचे भूमिका जाणून घेण

अध्ययनाची पद्धत: प्रस्तुत शोध निबंध लिहिण्यासाठी दुय्यम तथ्य संकलन याचा वापर केला गेला आहे यामध्ये इंटरनेट इ बुक सोशल मीडिया या माध्यमांचा अवलंब करत, तथ्य प्राप्त करण्यात आले आहे.

Covid-19 आंतरराष्ट्रीय राजकारण व संघटना चे बदलते स्वरूप

1) अमेरिकेचे जागतिक स्थान धोक्यात: दुसऱ्या महायुद्धानंतर जगात दोन महासत्तांच्या उदय झाला.त्यानंतर 1991 पर्यंतया दोन महासत्ता म्हणजेच अमेरिका आणि सोयत रशिया यांच्यामध्ये शीतयुद्ध सुरू होते. या दरम्यान अमेरिका व सोवियत रशिया यांनी जागतिल एकमेव महाशक्ती बनवण्याचे प्रयत्न केले.अमेरिकेने भांडवलशाही व्यवस्थेचा स्वीकार

केला असल्याकारणाने अनन्यसाधारणपणे स्वतःचा विकास केला अमेरिकेने औद्योगिक क्षेत्रावर भर दिली परंतु त्याबरोबरच भक्कम असे लष्करी सामर्थ्य बनवले.शीत युद्धकाळात अनेक देशांना शस्त्राचा व अनु शस्त्रांचा पुरवठा अमेरिकेने केला या व्यापारी वृत्ती तू नच अमेरिकेचा विकास झाला त्यामुळे अमेरिका ही महासत्ता म्हणूस उदयास आली सद्यस्थितीत जगाच्या राजकारणाचे केंद्रबिंदू हे अमेरिका आहे. अमेरिकेने आर्थिक क्षेत्र राजकीय क्षेत्र व लष्करी क्षेत्र अशा क्षेत्रावर प्रभुत्व प्राप्त करून जगामध्ये महासत्तेचे स्थान प्राप्त केले आहे. परंतु **covid-19** या आजारामुळे सर्व जग हतबल झाले आहे. जगातील विकसित देशांच्या अर्थव्यवस्था खचून गेल्या आहे. त्याला अपवाद अमेरिकासुद्धा नाही अमेरिकेत करोनाचा पहिला रुग्ण जानेवारी रोजी आढळला त्यानंतर अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष ट्रम्प यांनी एका मुलाखतीदरम्यान 20 णाम होणार नाही असे वक्तव्य केले होतेकरोना या विषाणूमुळे अमेरिकेवर कसलाही परि. अमेरिकेने या वायरसला कमकुवतसमजल्यामुळेआणि या विषाणूला दुर्लक्षित केल्यामुळे तेथील स्थिती गंभीर झाली आहे. अमेरिकेत अंशतः लॉक डाऊन परिस्थिती निर्माण झाले आहे.अमेरिकेच्या संपूर्ण जीडीपीच्या %10 वाटा असणारे शहर म्हणजेन्यूयॉर्कहे शहर अमेरीकेला संपूर्ण बंद करावे लागले आहे. अमेरिकेत रुग्णांची संख्या दोन लाखांच्यावर पोहोचले आहे एका विकसित देशाची ही परिस्थिती भयावह आहे तेथील वैद्यकीय सेवा उत्कृष्ट असूनही आज या आजारामुळे अमेरिका हतबल झाला आहे अमेरिकेत मोठ्या प्रमाणात **covid-19** रोगाचा प्रादुर्भाव झाल्यामुळे तेथील अर्थव्यवस्था उद्योगधंदे हे अडचणीत आले आहे. अशा परिस्थितीमध्ये अमेरिका व इराणचेतणावपूर्ण संबंध,**covid-19** चा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी युरोपमधील अडकलेले अमेरिकीनागरिकदेशात परत न आणणे, अमेरिकन फर्स्टअशी संकुचित वृत्ती ठेवणे आणिअमेरिकेने जर्मनीच्या एका कंपनीसोबत**covid-19** या आजारावर औषधी बनवण्याचा करार केला आहेव त्यातील महत्वाची बाब म्हणजे बनलेली औषध ही केवळ अमेरिकेतच वापरली जाईल,अशाआत्मकेंद्री दृष्टीमुळेसंकुचित कृतीमुळे अमेरिका सारखे बलाढ्य शक्तीजे जगाचे प्रतिनिधित्व करण्यास प्रयत्नशील असतेवरील कारणांमुळे अमेरिकेचे जागतिक स्थान हे धोक्यात येण्याची शक्यता आहे.

२) चीनचा व्यापारी वर्चस्ववाद : शीत युद्ध काळात अमेरिकेने लष्करी साहित्य बनवण्यात मोठ्या प्रमाणात भर दिलाहोता.शीतयुद्ध प्रत्यक्ष युद्ध न होता,युद्धजन्य परिस्थिती चा काळ होता. त्यामुळे प्रत्येक देशानेआपले लष्करी सामर्थ्य वाढवण्यावर भर दिला. अमेरिकेने याच गोष्टीचा फायदा घेत लष्करी शास्त्राचा मोठ्या प्रमाणावर व्यापार केला यामुळे अमेरिका जागतिक महाशक्ती म्हणून उदयास आले.चीन हा देश साम्यवादी विचार धारेचा असला तरी औद्योगिक क्षेत्राचे महत्त्व समजून चीनमध्ये मोठ्या प्रमाणात औद्योगीकरण करण्यात आलएचीनची उत्पादन क्षमता संपूर्ण जगामध्ये व्यापारी स्पर्धा निर्माण करण्यास महत्त्वाची आहे.चीनच्यावुहानशहरातून संपूर्ण जगात पसरलेला **covid-19** या आजारामुळेसंपूर्ण जग त्रस्त झाले आहे. जगातील सर्व देशांच्या अर्थव्यवस्था अडचणीत सापडले आहे औद्योगिक क्षेत्र जवळ जवळ बंद आहे.सर्व देशांच्या सीमा बंद करण्यात आले आहे औद्योगिक क्षेत्र बंद असल्यामुळे वैद्यकीयओषधी यांच्या उत्पादन प्रक्रियेत कमतरता आल्यामुळे मोठ्या प्रमाणातजगामध्येऔषधांचा तुटवडा उद्भवू लागला आहे. तो पूर्ण करण्यासाठी चीन प्रयत्नशीलदिसून येतो. चीनच्या वुहान शहरातूप्रसार झालेल्या या विषाणूमुळे पीडितरुग्णांची संख्या आज युरोपमध्ये सर्वात जास्त आहे यामुळेच चीनने येथील वैद्यकीय मदत प्रशिक्षक डॉक्टर व औषधांची मोठ्या प्रमाणात मदत केली आहे.चीननेस्पेन या युरोपियन देशाला मिलियन डॉलरची मदत केली आहे 432. चायनीज एक्सपोर्ट डिपार्टमेंट च्या दिलेल्या माहितीनुसार मार्चपर्यंत चीनने पन्नास देशांमध्ये 3.व्हेंटिलेटर निर्यात 16000 बिलियन मास्क व 86 केला जातो आहे करण्यातआले आहेचीनमधील परिस्थिती सध्या आटोक्यात आणल्याचा चीनकडून दावा. त्यामुळे चीन युरोपियन देशांना मोठ्या प्रमाणात मदत करत आहे डब्ल्यू एच ओ म्हणजेच जागतिक आरोग्य संघटना याचा निधी अमेरिकेने थांबला असता त्या निधीची पूर्तता चीनकडून केली जात आहे.अमेरिकाइराण संबंध या जागतिक महामारी के -
आहे अशा परिस्थितीत चिनहा इराणला मदत करत आहेअमेरिकाज्या आंतरराष्ट्रीयच्या दरम्यान देखील तणावपूर्ण संघटनेतूनमाघार घेत आहे त्या संघटनेचेचीन प्रत्यक्ष सहभागी होत आहेज्या देशांसोबत अमेरिकेचे संबंध तणावपूर्ण बनलेले

आहेत्या देशांसोबत चीन संबंध प्रस्थापित करत आहेचीनच्या या धोरणामुळे जागतिक महामारीच्या परिस्थितीत चीन आपल्या व्यापारावर भर देत आहे यातून चीनचे व्यापारी वर्चस्ववादी चेहरा समोर येतात.

३) पश्चिमेकडून पूर्वेकडे शक्तीचे स्थलांतर

पाश्चिमात्य देश म्हणजे अमेरिका ब्रिटन इटली फ्रान्स इत्यादी देश हे विकसित देशाच्या वर्गवारीत येतात पाश्चिमात्य संस्कृती पाश्चिमात्य विचारसरणी याचा संपूर्ण जगावर प्रभाव पडलेला दिसून येतो. जागतिक राजकारणावर प्रभुत्व असणारे देश हे पाश्चिमात्य आहे. परंतु कोविड नाईंटीन या जागतिक महामारी मुळे पाश्चिमात्य देश सध्या लॉग डाउन केल्यामुळे बंद आहे. तेथील औद्योगिक क्षेत्र बंद असल्या कारणाने अर्थव्यवस्था ढासळलेली दिसून येते. युरोपियन संघ या देशातील उत्पन्नाचे साधन म्हणजेच पर्यटन क्षेत्र संपूर्ण जग हे लॉक डाऊनसारख्या परिस्थितीत असल्याकारणाने तेथील पर्यटन क्षेत्रावर प्रभाव पडला आहे. यामुळेअमेरिका ब्रिटेन फ्रान्स इत्यादीदेशजे जागतिक राजकारणातसक्रिय भूमिकेत असताततेदेश सध्या **covid-19** या आजारामुळेआत्मकेंद्री बनले आहेदुसरीकडे चीन हा देश युरोपियन देशांना मोठ्या प्रमाणात मदत करत आहे इटली या देशाला चीने वैद्यकीय मदत प्रशिक्षित डॉक्टर पाठवले आहेत स्पेनला मिलियन डॉलरचीया 432 मारी च्या काळात पन्नास देशांना मास्क निर्यात करत आहेचीन सारखा देशअमेरिकजागतिक महा ा कॅनडा ईरान युरोपियन युनियन या देशांकडे मदतीचा हात देतो आहे. यामुळे जागतिक महामारीचे सावट गेल्यानंतर पश्चिमे कडीलराष्ट्रांकडे जगाचे नेतृत्व करण्याची शक्ती पूर्वेकडे स्थलांतर होण्याची शक्यता वर्तवली जाते आहे.

४)जागतिक संघटनांच्या भूमिकेबद्दल शंका

दुसऱ्या महायुद्धानंतर जागतिक शांतता व कल्याणाच्या दृष्टीकोनाचा जगामध्ये संयुक्त राष्ट्र संघ जागतिक आरोग्य संघटना मानवी अधिकार आयोग इत्यादी जागतिक संघटनेची स्थापना करण्यात आली स्थापनेपासूनया संघटना वर बलाढ्य व विकसित देशांचे प्रभुत्व होते शीतयुद्ध काळात संयुक्त राष्ट्र संघ याचा अमेरिका व सोव्हिएत रशिया या देशांनी दुरुपयोग केलेला दिसून येतो यामुळे जागतिक संघटनांच्या भूमिकेवर शंका उपस्थित केली जाते सध्या संपूर्ण जगभरात करोना या आजाराने थैमान घातले आहे जगातील संपूर्ण देश आत्मकेंद्रित झाले असून औषधी व वैद्यकीय सेवा व भर देत आहे जागतिक महामारीच्यापरिस्थितीत देशच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय संघटना व क्षेत्रीय संघटना या पूर्णपणे विस्कळीत झाले आहे. या सर्व परिस्थितीत जागतिकआरोग्य सुधारण्याच्या ध्येयाने स्थापन झालेल्या जागतिक आरोग्य संघटना या संघटनेचे कार्य महत्त्वाचे ठरते जागतिक आरोग्य संघटना याची स्थापना मध्ये करण्यात आली सध्या या संघटनेच्याभूमिकेबद्दल 1948 5 लशंका उपस्थित केली जात आहे याया संघटनांना कार्यरत राहण्यासाठी जो निधी लागतो तो निधी संयुक्त राष्ट्र संघाती सदस्य राष्ट्र पैकी देशदेतातया संघटनांची 193 स्थायीसदस्य राष्ट्रवस्वतःची उत्पन्नाची साधने नसल्यामुळे विकसित देश मोठ्या प्रमाणावर निधी देतातव या संघटनांना आपल्या समर्थन करण्यास भाग पाडतात उदाहरण मध्ये चीनमधून सार्क 2003 मृतकांची संख्या ही संपूर्ण जगात होती 800 षाणूमुळे आठ हजार रुग्ण वहा रोग जगामध्ये पसरला होता या वि करोनाविषाणूमुळे झालेली सद्यस्थिती पाहता ही संख्या एवढी गंभीर बाब नव्हती परंतु तरीही जागतिक आरोग्य संघटनेने चीन विरुद्ध कडक भूमिका घेतली होतीपरंतुकरोना सारख्या जागतिक महामारी व संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या बैठकीतचर्चासुद्धा झाली नाही त्यानंतर जागतिक आरोग्यसंघटनेसाठी चीन सर्वात अधिक निधी उपलब्ध करून देत आहेनोव्हेंबर मध्ये चीनच्यावुहान प्रांतातकरोना चा पहिला रुग्णआढळला परंतु जागतिक संघटनेला करोना ही जागतिक महामारी आहे हे घोषित करण्यासाठी साडेतीन महिने लागलेचीनने जागतिक स्तरावर ज्यानेडिसेंबर पर्यंत-णजेच तीनमार्च म्ह 11कृतीच केले नाही उलट हा रोग संसर्गजन्य नाही असे वक्तव्य चीनकडून केले जात होते या वक्तव्याचे समर्थन जागतिक आरोग्य संघटनेने केले होते यानंतर जेव्हा अमेरिकेकडून चीनमधील विमान व तेथील प्रवासी नागरिक यावर बंधने लादण्यात आली त्या वेळीसुद्धा आंतरराष्ट्रीय संघटनेनेनिर्बंध हटवण्याचे सांगितले होतेयामुळे संपूर्ण जगात जागतिक संघटनांच्या कार्य करण्याच्या प्रक्रियेवर शंका निर्माण केल्या जात आहे.

निष्कर्ष

1) **Covid-19** या जागतिक महामार्गामुळे अमेरिका सारख्या बलाढ्य राष्ट्रसुद्धा हतबल झाला आहेसदर संशोधनातून समोर येत आहे.
2) चीन व्यापारी करण्याच्या माध्यमातून आंतरराष्ट्रीय राजकारणावर मजबूत पकड करण्याचा प्रयत्न करत आहे.
3) जागतिक अर्थव्यवस्थेत पाश्चिमात्य राष्ट्रांची पीछेहाट तर त्याठिकाणी पूर्वेकडील राष्ट्रांचा उदयहोताना दिसून येत आहे.
4) जागतिक राजकारणात स्वतःच्या धबधबा निर्माण करण्यासाठी जागतिक आरोग्य संघटनेचा वापरचीन अमेरिकारशिया यासारखे देश व्यक्तिगत स्वार्थासाठी करताना दिसून येत आहे-

संदर्भ

1) https://www.who.int/
2) https://loksatta.page.link/D1myZMMguVXAkuwY6
3) https://www.esakal.com/paschim-maharashtra-news/kolhapur/corona-commercial-supremacy-kolhpur-marathi-news-277510
4) https://telegra.ph/Skdeolankar-04-09
5) https://youtu.be/Az9g2r-mmEc
6) https://youtu.be/xGsMC91YRjY
7) https://www.bbc.com/hindi/international-48226733
8) https://www.edristi.in/hi/category/shortn/org/